

Краязнаўства на беларускіх землях у перыяд Расійскай імперыі (1772/1795—1917)

Развіццё краязнаўчага руху ў 1772/1795—1864 гг.

Краязнавец П. Шпілеўскі занатаваў, што ў Лагойску меліся дзвесце карцінаў італьянскага жывапісу, вялікі збор этрускіх вазаў, рэдкіх знаходак з Пампеі і Геркуланума. Захоўвалася тут багатая калекцыя ў 1 140 адзінак манетаў і медалёў. Гонарам сямейнага музея з'яўляліся два мініяцюрныя партрэты караля Стэфана Баторыя. Тут былі і старадаўнія рукапісы і карты, на якіх можна было адшукаць Барысаўшчыну і Міншчыну са старажытным Лагойскам. З мясцовых збораў асабліва ганарыліся гаспадары крыжам, які Жыгімонт I Стары падараваў касцёлу ў мястэчку Гайна. Былі і іншыя каштоўныя падарункі. Шмат рарытэтаў уяўлялі сабой зброю: кальчугі, латы, шчыты, бердышы, коп'і, мячы, амуныцыя вайны 1812 г. Яшчэ адна каштоўная калекцыя, створаная Тышкевічамі, знаходзілася ў палацы ў Астрашыцкім Гарадку. Асноўнае месца займала мастацкая галерэя і бібліятэка, дзе было многа рэдкіх дакументаў.

Краязнаўчыя кнігі і артыкулы Тышкевічаў асвятлялі цэлыя пласты гістарычнага мінулага і сучаснасці, грунтаваліся на рупліва сабраным і сістэматызаваным фактычным матэрыяле. Тышкевічы былі аднымі з першых беларускіх аўтараў комплексных краязнаўчых апісанняў рэгіёнаў. Выдатнымі былі кнігі Я. Тышкевіча «Апісанне Барысаўскага павета» і К. Тышкевіча «Вілія і яе берагі». Гэтыя кнігі – люстэрка шматаспектнай даследчыцкай працы па вывучэнні роднага краю, увайшлі ў залаты фонд беларускай краязнаўчай літаратуры.

У «Апісанні Барысаўскага павета» (1847) Я. Тышкевіч грунтоўна асвятліў прыродныя і геаграфічныя ўмовы краю, дэмаграфічнае і экана-

мічнае становішча, шляхі зносінаў, сістэму адміністрацыйнага кіравання, апісанне Барысава, мястэчак, маёнткаў, цэркваў і касцёлаў, сельскагаспадарчай дзейнасці, выдатных людзей, культурных цэнтраў, уклад жыцця сялянаў, асабліва іх святы, і інш. Так, з павагай ён характарызуе навуковыя і збіральніцкія захапленні маршалка Барысаўскага павета Юзафа Слізня, гаспадара маёнтка ў Моціжы. У цяпліцах, аранжарэях і ў адкрытым грунце Ю. Слізень сабраў 3 500 рэдкіх раслінаў, у маёнтку жыло мноства птушак – паўлінаў, лебедзяў, журавоў, буслоў, канарэек, папугаяў і жывёлаў – аленяў, ласёў, газеляў. У палацы месціліся калекцыі медалёў, манетаў і мінералаў. Гордасцю гаспадара была багатая бібліятэка ў 7 000 тамоў, якую ён зрабіў агульнадаступнай. Тышкевіч сведчыць, што тым самым Ю. Слізень нямала зрабіў для заахвочвання да чытання жыхароў краю. У кнізе пададзеныя звесткі і аб багатых зборах радавога маёнтка Тышкевічаў у Лагойску. Асобна аўтар звяртае ўвагу на «літоўскае паходжанне» рэчаў (выраз Я. Тышкевіча), г.зн. на мясцовыя прадметы ці створаныя ў мінулым у ВКЛ. Напрыклад, ён указвае, што калекцыя бляхаў для гравіроўкі «ўся літоўская канца XVII ст. – матэрыял для гісторыі гравіроўкі ў Літве». А ў складзе бібліятэкі і рукапіснага аддзела «знаходзяцца рэчы немалога інтарэсу для гісторыі, асабліва краёвай». У выдатнай па падборы кніг бібліятэцы (3 000 тамоў), паводле словаў Тышкевіча, 500 былі рэдкасцю ў «бібліяграфіі польскай», што зноў жа сведчыць аб наяўнасці айчынных кніг. Сярод славурых людзей павета ён падаў звесткі аб жыцці і дзейнасці прафесара Ш.Ф. Жукоўскага, які вёў і бібліяграфічную працу ў бібліятэцы Віленскага ўніверсітэта. Многа месца зай-

маюць у «Апісанні Барысаўскага павета» матэрыялы аб святах у сялянскім асяроддзі. У шматлікіх песнях, прымаўках і прыказках выказанае паўсядзённае жыццё простага люду, яго гістарычны лёс. Так, жыццёвы народны вопыт гучыць у словах дзяўчыны-нявесты: «Баліць мая галоўка ад вянца, // Не аддавай, мой татачка, за ўдаўца. // Аддай мяне, мой татачка, у сям'ю, // У сям'і ёсць парадак усяму».

Прымаўкі і прыказкі барысаўчанаў павучаюць: «Хто скуп, ня глуп», «Добрае чуваць далёка, а благое яшчэ далей». Недалёкае гістарычнае мінулае ўзгадваецца ў прымаўках, напрыклад, «За Саса было хлеба і мяса. Настаў Панятоўскі, стаў хлеб нетакоўскі».

Адлюстроўваючы гаспадарчыя справы краю, стан здароўя насельніцтва, Тышкевіч клапаціцца аб ўзрастанні дабрабыту, паляпшэнні медыцынскага абслугоўвання, пазбаўленні людзей ад шкодных звычак. Ён адзначаў даволі частыя выпадкі раптоўнай смерці сялянаў ад злоўжывання бульбянай гарэлкі і лічыў неабходным даследаванне яе небяспечных элементаў; звярнуў увагу ўладаў на неабходнасць арганізацыі неадкладнай медыцынскай дапамогі людзям, якія пацярпелі ад шалёных ваўкоў і інш.

Грамадскія арганізацыі як культурна-камунікатыўны феномен вядомы ў Беларусі з XVIII ст. (тайныя масонскія ложы). У пачатку XIX ст. у грамадскім руху дзейнічалі масонскія ложы, дабрачынныя, літаратурныя і навуковыя гурткі, ствараць якія дазвалялася легальна без зацвярджэння ўрадам.

Некалькі грамадскіх таварыстваў навуковага і літаратурнага профілю ў пачатку XIX ст. было створана пры Імператарскім Віленскім універсітэце. З Таварыства навук і мастацтваў (1805–1809) паўстала арганізацыя філаматаў. Два таварыствы дзейнічалі ў Свіслачы. Навуковыя таварыствы не толькі садзейнічалі прыросту новых ведаў, але абуджалі інтарэс да іх у шырокай публіцы. У віленскіх грамадскіх арганізацыях удзельнічалі многія ўраджэнцы Беларусі, якія сваімі справамі і творчасцю праславілі яе: К. Контрым, А. Марціноўскі, Т. Зан, А. Міцкевіч, Ш. Жукоўскі і інш.

Валянціна САІТАВА

(Працяг будзе)